

ביאורים

הרמב"ם מתייחס לדבריו של ר' סעדיה גאון בדבר זמנים אפשריים לגאולה, וקובע כי אף אדם לא יכול לדעת זאת בוודאות. הנביאים כבר גילו לנו כי רבים ינסו לעשות זאת, אך תפקידנו להמשיך לצפות לגאולה בלא כל תנאי. אפילו בגלות מצרים, שבה היו ידועים פרטים רבים ביחס לקץ, לא ידעו בני ישראל עד הרגע האחרון מתי הוא אכן יבוא. בגלות האחרונה, לעומת זאת, הרמזים מעטים אף יותר וישנם ביטויים קשים מאוד על אורכה המתמשך. חז"ל הזהירו אותנו מעיסוק נרחב בבירור זמן הקץ, ואף התפללו לכשלונם של אלה העוסקים בכך. העוסק בחישוב זמני הגאולה, מכשיל את עצמו ואת המושפעים ממנו. הוא מערבב את אמונתו עם תחזיות מסופקות, וממילא האמונה עלולה להתמוטט אם התחזיות יתבררו כשקריות. דברים אלו מתחדדים בעקבות הניסיון המר של עם ישראל, שנפגש עם נביאים ומשיחים מדומים רבים שגרמו רעות רבות. הרמב"ם מתרץ את עיסוקו של ר' סעדיה גאון בחישוב הקץ באומרו כי הוא נצרך לכך בגלל אמונתם המעורערת של אנשי דורו. בגלל הייאוש שאחוז הוא ניסה לחזקם בשיטות שונות. כחלק ממאמץ זה הוא גם עסק בגילוי זמנים שבהם עשויה לבוא הגאולה, וקיווה כי אלו יעודדו אותם בראותם כי הגאולה יכולה להיות ממש בהישג יד.

דברים אלו אינם רלוונטיים רק ביחס לתחזיות לא נכונות בדבר הגאולה. בכל הדורות ניסו בני האדם לחזות את העתיד, ולקבוע קביעות שרירותיות ביחס להנהגתו של הקב"ה את עולמו. דבר זה מוביל למשברים גדולים באמונה, ולמפחי נפש עצומים. חז"ל מלמדים אותנו להתאזר בסבלנות ובענווה, ולהבין כי הנהגתו של הקב"ה נשגבת מבינתנו. וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו" (הלכות מלכים ומלחמותיהם יב, ב).

הרחבות

• זמן הגאולה

לא נודעה אמתתו, ונפל בו ספק. בהגדה של פסח אנו אומרים: "ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא, שהקב"ה חשב את הקץ לעשות. כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים. שנאמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה". מסביר זאת הנצי"ב: "חשבון הסכום של ארבע מאות שנה היה אפשר לחשבו ככמה אופנים... אבל הקב"ה חשב באופן שתקויים הבטחתו לאברהם אבינו" [אמרי שפר]. עולה מדברי הנצי"ב שאת הקץ אפשר לחשב באופנים שונים, והקב"ה בוחר את החישוב המתאים למציאות ולמדרגה הרוחנית של עם ישראל. בדרך זו הסביר רבי משה מפרנקפורט את דברי רש"י. כתוב ברש"י שהקב"ה ציווה את עם ישראל על מצוות הפסח ומצוות המילה קודם ליציאת מצרים, משום שבזכות מצוות אלו הם יגאלו [שמות יב, ו]. צריך להבין מדוע הגאולה תלויה בכך שישאל יקיימו מצוות אלו - הלא כבר הגיע זמן הגאולה שהבטח לאברהם אבינו. השיב על כך בפירושו "זה ינחמנו" על המכילתא [פסחא ה]: "הגיעה שבועה ובכל זאת היו צריכים לזכות, לפי שהקב"ה דילג מזמן השעבוד". כלומר, כדי שהקב"ה יחשב את זמן הגאולה מהולדת יצחק ולא מתחילת השעבוד, היו צריכים ישראל זכויות נוספות, ולכך צוּו במצוות אלו.

(א) **ואולם** מה שזכרתו מענין הקצים ° ומאמר רבנו סעדיה ז"ל בהם - תחלת מה שראוי שתדעוהו, שהקץ על הברור ° אי אפשר לאדם לדעתו לעולם, כמו שבאר דניאל ואמר: "כי סתמים וסתמים הדברים" (דניאל יב, ט). ואולם רב הסתכל ° קצת החכמים בו ודמותם ° שהם השיגוהו - כבר קדמה ההודעה בו, והוא אמרו: "ישטטו רבים ותרהבה הדעת" (שם ט, ד), רצונו לומר: רב הדעות. וכבר באר ה' יתעלה על ידי נביאיו, שאנשים יחשבו קצים למשיח ולא יתאמת חשבונם, ואחר כן הזהיר שלא יספקו אדם בעבור זה, ואמר: לא יננס ספק בלבבכם כשלא יבוא חשבונכם, אבל כל מה שיוסיף עכוב - עוד הוסיפו ליחל אליו, והוא אמרו: "ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חפה לו כי בא יבא לא יאחר" (חבקוק ב, ג).

ידע שאפלו הקץ שבאר ה' מדתו °, רצוני לומר גלות מצרים, והוא אמרו: "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג) - לא נודעה אמתתו, ונפל בו ספק: קצת אנשים אז חשבו שהן ארבע מאות שנה מעת רדת יעקב למצרים; וקצת אנשים חשבו שהן ארבע מאות שנה מתחלת השעבוד, והיא שנת שבעים אחר רדת יעקב למצרים; וקצת אנשים חשבו שהן מעת שהיתה זאת הנבואה, והוא מעמד בין הבתרים. וכאשר שלמו ארבע מאות שנה למעמד בין הבתרים, יצאו קצת ישראל למצרים, קדם עמד משה פשושים שנה, וחשבו שכבר תם הקץ, והרגום המצרים והכבידו עבדותם. כן הודיעונו החכמים ז"ל. ועל אותם שחשבו שבאה הגאולה ונצחו, אמר דוד: "בני אפרים נושקי רומי קשת, הפכו ביום קרב" (תהלים עח, ט). והקץ האמתי היה ארבע מאות שנה מיום שנולד יצחק, אשר הוא זרע אברהם באמת, כמאמר ה' יתעלה: "כי ביצחק יקרא לך זרע" (בראשית כא, יב). ואמר לו ה' יתעלה: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וענו אתם, ארבע מאות שנה" (שם טו, יג), ובעת הגרות יהיו מושלים עליהם ומעבידים אותם ומענים, כן הוא פרוש הפסוק, הנה הארבע מאות שנה היו לגרות, ולא לעבדות, ולא התבאר עד ששלח ה' יתעלה הנביא הגדול, ונמצא מיום שנולד יצחק עד שיצאו למצרים ארבע מאות שנה בשנה.

ואם היה כן בקץ אשר התבארה מדתו - כל שכן בזה הקץ הארוך, אשר החריד כל הנביאים והפחידם בארץ זמנו והמשכו, עד שאמר הנביא על צד התמהו, מודיע רב ארכו, אמר: "הלעולם תאנף בנו, תמשך אפך לדר ודר" (תהלים פה, ו). ואמר ישעיה בספור ארך הגלות גם כן: "ואספו אספה אסיר על בור, וסגרו על מסגר, ומרב ימים יפקדו" (ישעיה כו, כד). וכבר באר לנו דניאל הפלגת עמק זה הקץ והעלמו. ולזה הזהירו החכמים ז"ל מחשב קצים ומקננות זמנים לביאת המשיח, מפני שיכשיל ההמון ויננס ספק בלבם כשביא הזמן ההוא ולא בא המשיח, והוא אמרם: "תפוח דעתן ° של מחשבי קצין" (סנהדרין צו ע"ב), מפני שהם מכשול לבני אדם, ומפני זה התפללו לה' להכשילם ולהפסיד הנהגתם.

ואנחנו ננצל ° רבנו סעדיה ז"ל, ונאמר שלא הביאו לזה ° עם דעתו שאסור לעשות, רק היות אנשי דורו רבי ספקות באמונה ונפסדים בה, וכמעט שאבדה דת ה' לולי היה הוא ז"ל, כי גלה עמקותיה וחזק כח נחלשיה, והרביצה ° ושמרה בלשונו ובקלמוסו. וראה מכלל השתדלותו לקבץ המון בני אדם בחשבון הקצים, לחזק תוחלתם לאמת, והוא ז"ל כל מעשיו לשם שמים. ואין לדקדק עליו בעבור הפסד חשבונו, כי תוף מעשהו היה הענין שספרנו לכם.

הקצים - זמן הגאולה והמשיח. **על הברור** - בצורה מבוארת. **רב הסתפל** - הסתכלות רבה. **ידמותם** - דימו. **יספק** - יסתפק (לשון ספק). **מדתו** - שיעורו. **הפכו** - הפכו עורפם ונסו. **התמהו** - בתמיהה, בפליאה. **תפוח דעתן** - תסתלק דעתן, שכלן. **ננצל** - נסביר. **לזה** - לחשב את הקץ. **והרביצה** - הפיצה.

אי אפשר לדעת הקץ

אפילו קץ יציאת מצרים שהיה מפורש לא ידעו אותו

עומק הקץ הארוך

ביאורים

הרמב"ם רואה כי השואל מושפע מתיאוריות האסטרוולוגים, ומבהיר לו את יחסו השלילי אליהן.

תיאוריות אלו אינן עומדות בכללי ההיגיון ואינן מקובלות על חכמי העולם, הדתיים ושאינם דתיים. יתרה מכך, התורה מדריכה אותנו כי הנהגת ה' אינה כבולה לשום תיאוריה מוגבלת, בין אם יש לה ביסוס מדעי והיגיוני ובין אם לא. דוגמה בולטת לכך רואים בתקופה שלפני יציאת מצרים. כל בעלי התחזיות למיניהם גרסו כי לעם ישראל אין סיכוי לצאת משיעבוד האימפריה המצרית, ושלא הגיוני כי ארץ בעלת אקלים כה יפה ונוח תיהפך לגיהנום עלי אדמות. כן אפשר לראות זאת בנבואתו של ישעיהו, המתייחס לכל התחזיות האופטימיות בדבר עתידה של האימפריה הבבלית וקובע כי היא תיפול ותאבד.

החוזים המצרים והבבלים עמדו בראש פסגת האינטלגנציה והמדע בזמנם. תחזיותיהם היו נר לרגליהם של מלכים רבים והמון העם כולו. גם כיום אנו נפגשים בתחזיות רבות, שחלקן אף מבוססות על המדע, ביחס לעתיד הצפוי לנו. הרמב"ם מלמדנו כי הנהגת ה' עומדת מעל כולם, והיא זו המכוונת את כל מה שקורה. אמנם אנו יכולים ואף מחוייבים להתייחס לכל הניתוחים האנושיים, אך עלינו לזכור כי ישנה הנהגה אלוהית היכולה לשנות הכל בן רגע. אמונת ישראל וכוחו אינם כבולים לשום תיאוריה ולשום חוק טבעי או פיזיקלי, כיוון שכוחם בא ממקור עליון יותר.

הרחבות

• התורה אינה נוגדת את ההיגיון האנושי

שְׁהֵם עֲנִינִים אֵין אֲמַת בְּהֵם כָּלֵל. הרמב"ם מסביר שדברי החוזים בכוכבים הינם שקר. בהלכות עבודה זרה מרחיב הרמב"ם הגדרה זו לכל מיני קסמים וניחושים ודומיהם, שאינם אמת ובכל זאת התורה אסרתם, אלא שהם כולם שקר: "ודברים אלו כולן דברי שקר וכזב הן... ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על הלב שיש בהן תעלה (- תועלת)... כל המאמין בדברים אלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודברי חכמה אבל התורה אסרה אותן אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת... אבל בעלי החכמה ותמימי (- שלמי) הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינן דברי חכמה אלא תוהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזירה על כל אלו ההבלים, 'תמים תהיה עם ה' אלהיך'" [יא, טז]. מדברי הרמב"ם עולה שכוונת התורה באומרה "תמים תהיה עם ה' אלוהיך" [דברים יח, יג] היא שיש להיות שלמים בחכמה, ולא לנטות אחרי דברי הבל כקסמים, צפייה בכוכבים וכדומה. ההליכה בדרך התורה אינה ויתור על האמת וההיגיון האנושי, אלא נובעת מחכמה גדולה ורחבה.

ואולם מה שראיתיך נוטה אליו מענין הכוכבים והדבוקים^ו שהיו ושעתידים להיות - כל זה הוא ענין שראוי שתסירהו מדעתך, ותכבס מחשבתך ממנו כפאשר תכבס הבגד המטונף מטנופו, מפני שהם ענינים אין אמת בהם כלל^ז אצל החכמים השלמים, ואפלו אשר אין להם דת, כל שפן בעלי הדת, ובטולם מבאר נגלה בטענות שכליות, אין זה מקום זכרון. אמן שמע קצת מה שפא בתורה בזה.

דע, שמושה רבנו ע"ה, בעמדו הסכימו החוזים כלם שזאת האמה לא תצליח, ולא תצא מעבדותה לעולם. ובזמן שחשבו שהוא תכלית^ח רע מזלה - אז פאה לה ההצלחה, ועמד בה מבחר המין האנושי^ט, ופדאה. ובעת שהסכימו החוזים שארץ מצרים ייטב אויבה בזמן ההוא, ותשמן, ויצליחו אנשיה תכלית ההצלחה - אז חלו בהם המכות. אמר ישעיה, מתאר אלו הענינים: "אם אפוא חכמיה ונגידו נא לה" וגו' (ישעיה יט, יב). וכן ממלכת נבוכדנצר הרשע, כשהסכימו חכמיו וחוזיו וכל מי שמתפאר במלכותו בהקדמת ידיעה, שזו היא תחלת הצלחתו, ושפמקשלתם מארכת ומתקדת - אז סרה מלכותו ואבדה, כמו שיעדה ה' רע. אמר ישעיהו גם כן, משחק עליהם על זה, ומלעיג עליהם בהתפארם בהקדמת הידיעה, ועל הממלכה עצמה בחשבה שבה חכמים מועילים בהקמתם, אמר: "עמדו נא וישעיהו הברי שמים החזים בכוכבים" וגו' (שם מז, ג). וכן יהיה הענין לימות המשיח, מהרה יגלה, כי כשיחשבו האמות שזאת האמה לא תהיה לה מלכות לעולם, ולא ממשלה, ולא תשועה מאשר הם בו, ויסקימו על זה כל החוזים והקוסמים ובעלי הכחות - יפר ה' מחשבותיהם ואמונותיהם השקריות, ויראה המשיח. אמר ישעיה, מבאר זה הענין: "מפר אתות בדים וקסמים יהלל, משיב חכמים אחר ודעתם יסכל, מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, האמר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם" (שם מד, כה). זאת היא האמונה האמתית אשר יאמינוה עדת ישראל, לא תביט למאמר אומר דבוק קטן או גדול.

אין אמת
בכוכבים
ודיבוקים

ה' מפר את
תחזיות החוזים

ביאורים

אתמול למדנו כי הנהגת ה' עומדת מעל כל החישובים האנושיים, והיום הרמב"ם מראה כיצד אחת מתיאוריות האסטרונומים, שהשואל הסתמך עליה, מופרכת על ידי החישובים האנושיים עצמם. אגב כך אנו נחשפים לבקיאיותו המופלאה של הרמב"ם בחוכמת האסטרונומיה.

השואל טוען כי החכמה בארצו מועטת בשל ה"דיבוק במשולשת העפרית", שהוא התקבצות של מספר כוכבים בסדר מסוים. על פי תאוריות האסטרונומים דיבוק זה משפיע לרעה על רמת החכמה באזורים שונים. הרמב"ם דוחה זאת בהסבירו כי מיעוט החכמה היא תופעה שתקרה לישראל בגלות, ואף ישעיהו הנביא חזה אותה. הוא מוסיף להוכיח כי "דיבוק" זה הינו חסר משמעות, והיה קיים בזמנם של האבות הקדושים ושלמה המלך. כפי שאנו כבר יודעים - הוא לא השפיע כלל על השגותיהם בחכמה ובקדושה.

הרמב"ם מפריך את החששות בדבר מבול של עפר ואוויר שחזו האסטרונומים, וסותר את חישוביהם בדבר היווצרות "דיבוק" מסוים של שבעה כוכבים. הוא מסביר כי העובדה שתיאוריות אלו כתובות בספרים והן נחלתם של רבים אינה מרתיעה אותנו. כשם שאפשר לומר דברי הבל בעל פה, אפשר לעשות זאת גם בספר. בחתימה לאמת איננו מתחשבים בקישוטים חיצוניים ובמוסכמות חברתיות. גם כאשר אנו נתקלים בתיאוריות ותרבויות מרשימות - יש לבררן בלא מורא באמצעות הכלים שה' חנן אותנו.

עולה השאלה - הדרכה זו לרונוטית לאנשים חכמים וכשרוניים כדוגמת הרמב"ם, המסוגלים לברר לעומק כל תיאוריה ולבדוק את אמתותה. מה יעשו אנשים שאינם בעלי ידע כה נרחב באסטרונומיה, פילוסופיה, לוגיקה ועוד? כיצד יוכלו למצוא את הדרך הישרה? על כך נלמד מחור.

הרחבות

• תורה ומדע

הפסק החכמה וְחִלְשֵׁת הַיְדִיעוֹת. הרמב"ם מסביר שכיום אנו חסרים חכמות עמוקות, כעונש על חטאנו. במורה נבוכים הרמב"ם מפרט יותר, שעם ישראל ביסודו הוא עם חכם, ורק בעקבות הגלות, שבה עם ישראל התערבב בגויים הבורים, הוא סיפח לעצמו את דעותיהם. על פי זה הרמב"ם מיישב סתירות רבות בין התורה לבין הפילוסופיה והמדע: "כי אומתנו היא אומה מלומדת מושלמת... אולם כאשר רשעי האומות הבורות איבדו את מעלותינו הטובות והשמידו את דברי החכמה שלנו ואת יצירותינו, וקטלו את חכמינו עד שנעשינו בורים, כפי שאיים לעשות לנו בשל עוונותינו באומרם ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבניו תסתתר [ישעיהו כט, יד], ואנו התערבנו בהם, עברו אלינו דעותיהם... ואנו גדלנו מורגלים לדעותיהם של הבורים הפכו עניינים פילוסופיים כאילו הם זרים לתורתנו כמו שהם זרים לדעותיהם של הבורים, ואין הדבר כן" [ב, יא]. דברים דומים אמר הרב צבי יהודה קוק: "לבחור ששאל על הסתירות בין תורה למדע, השבתי בקיצור: לא כל מה שאומרים בשם המדע זה מדע, וגם לא כל מה שאומרים בשם התורה זו תורה. לא כל אחד ראוי ודי מומחה כדי לדבר בשם התורה. שני הדברים צריכים להתברר לאמיתותם, ואחרי הברור, רוב השאלות מתנדפות ממילא" [שיחות הרב צבי יהודה בראשית, עמ' 66-67].

החכמה אינה תלויה בהשפעת המולות

וְכֵן רֵאִיתִיךָ אֹמֵר שֶׁהַפְדָּע בְּאַרְצוֹתֶיכֶם מְעֻט, וּפְסָקָה מִכֶּם הַחֲכָמָה, וְשִׁמְתָּ סִבְתּוֹ הַיּוֹת הַדְּבוּק בְּמִשְׁלֶשֶׁת הָעֵפְרִית^ו. דַּע שֶׁזֶּה מִקְרָה בְּלִתי מִיָּחָד בְּאַרְצוֹתֶיכֶם, אֲבָל הוּא הַיּוֹם בְּכָל יִשְׂרָאֵל, כְּלוּמֹר: הַפְּסָק הַחֲכָמָה וְחִלְשֵׁת הַיְדִיעוֹת^ז. ועלת^ח זֶה בְּאֵמַת הַיָּא מֵה שֶׁיַּעֲדֵנו ה' רַע עַל יְדֵי יִשְׁעֵיהוּ, וְהוּא אָמַר: "לִכֵּן הִנְנִי יוֹסֵף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְּלֵא וּפְלֵא, וְאַבְדָּה חֲכָמַת חֲכָמָיו וּבִנְתָּ נְבִיּוֹ תִסְתַּתֵּר" (שם כט, טד), וְאִין סִבְתּוֹ לֹא מִשְׁלֶשֶׁת עֵפְרִית וְלֹא מִשְׁלֶשֶׁת אֲשִׁית. וְהַמּוֹפֵת עָלָיו, שֶׁשְׁלֵמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הָעֵיד עָלָיו הַכְּתוּב: "וַיַּחֲכֶם מֶלֶךְ הָאֲדָם" (מלכים א' ה, יא), הִיָּה בְּאֵמֶצֶע מִשְׁלֶשֶׁת עֵפְרִית. וְכֵן אֲבָרְהָם אָבִינוּ ע"ה, אֲשֶׁר הִיָּה עֲמוּדוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהוּא גָּלָה הַסִּבָּה הָרֵאשׁוֹנָה בְּכָל הָעוֹלָם, וְיִסְדָּ פִּנְתַּי הַיְחִוּד לְכָל בְּנֵי הָאָדָם, וְכֵן יַצְחָק וַיַּעֲקֹב, אֲשֶׁר שְׁלֶשְׁתָּם הֵם נוֹשְׂאֵי כֶּסֶף הַכְּבוֹד^ט בְּלִבּוֹתָם אֲשֶׁר הִשְׁיִגוּהוּ בְּאֵמַת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "הָאֲבוֹת הֵן הֵן הַמְּרַכְבָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיַּעַל מִעָלָיו אֱלֹהִים' (בראשית לה, ג)" (בראשית רבה מז, ו; שם פב, ו) - אֵלוֹ הָאֲבוֹת שְׁלֶשְׁתָּם הִיוּ בְּאֵמֶצֶע מִשְׁלֶשֶׁת עֵפְרִית גַּם כֵּן. וַיִּתְבָּאָר כָּל זֶה בְּמָה שֶׁנּוֹדַע שֶׁהַדְּבוּק הַקָּטָן, וְהוּא דְבוּק שֶׁבְּתֵאֵי וְצָדֵק, מִזְמָן שֶׁיִּתְחַבְּרוּ בְּאֵיזָה מְקוֹם שֶׁיִּתְחַבְּרוּ עַד שֶׁיִּתְחַבְּרוּ פַּעַם שְׁנִית - הַזְמָן שֶׁבִּינֵיתָם עֲשָׂרִים שָׁנָה מִשְׁנֵי הַחֲמָה בְּקָרוֹב. וְלֹא יִסְרוּ מִלְּהַתְחַבֵּר בְּמִשְׁלֶשֶׁת אַחַת שְׁנִים עֲשָׂר חֲבוּרִים, וְתִהְיֶה מִדַּת עַמֹּד הַדְּבוּקִים בְּמִשְׁלֶשֶׁת אַחַת מֵאֵתִים וְאַרְבַּעִים שָׁנָה. אַחַר כֵּן יַעֲתֵק דְבוּקָם בְּמִשְׁלֶשֶׁת אַחֲרָת, וְהוּא שֶׁיִּקְרָא הַדְּבוּק הָאֲמִצְעִי, וְהוּא דְבוּק הַהֶעֱתֵק הַהוּוֹה כָּל מֵאֵתִים וְאַרְבַּעִים שָׁנָה שֶׁל חֲמָה. וְיִהְיֶה לְפִי זֶה הַסֵּדֵר, מִיּוֹם שֶׁיִּתְחַבְּרוּ שְׁנֵי הַפּוֹכְבִים הָאֵלֶּה בְּמַעֲלָה אַחַת, אִיזוֹ מַעֲלָה שֶׁתִּהְיֶה, עַד שֶׁיִּתְחַבְּרוּ בְּמַעֲלָה הַיָּא בְּעֶצְמָה - תַּת"ק וְשִׁשִּׁים שָׁנָה, וְזֶהוּ הַדְּבוּק הַגְּדוֹל הַהוּוֹה כָּל אֵלֶּף שָׁנָה חֹסֵר אַרְבַּעִים שָׁנָה, וְהוּא מִיּוֹם שֶׁיִּתְדַבְּקוּ שְׁבַתֵּי וְצָדֵק בַּחֲלָק הָרֵאשׁוֹן מִמְּזַל טֹלָה עַד שֶׁיִּתְדַבְּקוּ פַּעַם שְׁנִית. וְכִשְׁתָּשִׁיב הַחֲשׁוֹן לְאַחוֹר, יִתְבָּאָר לָךְ מַה שֶׁיִּזְכְּרֵי לָךְ מֵהַיּוֹת אֲבָרְהָם יַצְחָק וַיַּעֲקֹב בְּמִשְׁלֶשֶׁת עֵפְרִית, וְכֵן דָּוִד וְשְׁלֵמָה. וְאוּלָם הַבְּאֵתִי לָךְ זֶה לְהַסִּיר מִמְּךָ הַסִּפְקָ, שֶׁלֹּא תַחֲשַׁב שֶׁיֵּשׁ לְמִשְׁלֶשֶׁת בְּזָה סִבָּה.

וְכֵן אֲמַרְךָ שֶׁאֲנִשִּׁים חֲשָׁבוּ הַדְּבוּק הָעֵתִיד וּמִצְאוּ שְׁבַעַת הַפּוֹכְבִים כְּלָם יִתְקַבְּצוּ בְּמִזְל אַחַד - הוּא מֵאֲמָר בְּלִתי אֲמַתִּי מִמִּי שֶׁאָמַר לָךְ, שֶׁאִין שָׁם דְבוּק שֶׁל שְׁבַעַת כְּלָל, לֹא בְּדְבוּק הָעֵתִיד לְהִיּוֹת רֵאשׁוֹנָה, וְלֹא בְּהַרְבָּה דְבוּקִים הַבָּאִים אַחֲרָיו, וְאוּלָם זֶה דְבַר מִי שֶׁלֹּא יַדַּע לְחַשֵּׁב חֲשׁוֹן טוֹב, כְּמוֹ שֶׁסִּפְרָת מִכְּלָל דְבָרָיו שֶׁהוּא אֹמֵר שֶׁיְהִיָּה מִבּוֹל מְעַפָּר וְאוֹיֵר. וְאֲשֶׁר רָאוּי לָךְ שֶׁתִּדְעָהוּ, שֶׁאֵלוֹ הַמֵּאֲמָרִים וְכִיּוֹצָא בָהֶם הֵם שֶׁקָר וְכִזָּב, וְלֹא תִהְיֶה אֲצִלָּךְ רֵאִיָּה עַל אֲמַתָּתָם הַמִּצְאָם כְּתוּבִים בְּסִפְרִים, כִּי הַשִּׁקָּרָן כְּמוֹ שֶׁיִּכְזַּב בְּפִיו כֵּן יִכְזַּב בְּקַלְמוֹסוֹ, וְאִינוֹ נִמְנַע לוֹ. וְהַסִּפְקִים הַפְּתִיִים הֵם אֲשֶׁר תִּהְיֶה אֲצִלָּם רֵאִית אֲמַתָּת מֵאֲמָר הַיּוֹתוֹ כְּתוּב, וְלֹא בְּזָה יִתְאֲמַתוּ הַדְּעוֹת, אֲבָל בְּפָנִים אַחֲרִים.

האמונה בדיבוק היא שקר

בְּמִשְׁלֶשֶׁת הָעֵפְרִית - שנים עשר המזלות מחולקים על ידי האסטרונומים לארבעה 'משולשים' בני שלושה מזלות, הנקראים על שם ארבעת היסודות (אש, רוח, מים, עפר) [הרב שילת].
ועלת - סיבת. **כֶּסֶף הַכְּבוֹד** - גילוי ה' בעולם.

ביאורים

אדם צריך להכיר במגבלותיו ולהיעזר לפעמים באחרים כדי למצוא את דרך הישר. לרוב האנשים אין מספיק כישרון, וגם לא זמן, כדי לדעת באיזו דרך עדיף ללכת. איש פשוט שנכנס לבית מרקחת ומנסה לבחור לבד תרופה למחלתו ייראה לנו מגוחך. האדם צריך לאזור ענווה, ולדעת לפנות לאנשים הנכונים שיעזרו לו להגיע למטרתו. כך גם בחיפוש אחר האמת, אנו צריכים להיעזר בנביאים ובחכמים כדי שדירכונו בדרך הטובה.

הרמב"ם יורד לעומק דעתם של האסטרוולוגים. האסטרוולוגים טוענים כי מה שקורה בעולם וכל מה שעובר על האדם הם תוצרים של כמה כוכבים. מכך נובע כי אף הניסים המתוארים בתורה אינם בעלי כל משמעות, וכך הם מאפשרים לעצמם לכפור בתורה ולפרוק מעצמם כל עול. יש לציין כי לפי גישה זו מתבטלת גם הבחירה החופשית - הרי הכוכבים כבר קבעו מה האדם יבחר, ואין לו שום אפשרות לעשות אחרת. ממילא, מוסרת כל אחריות מוסרית של האדם על מעשיו.

כנגד זה עומדת התורה ומגלה לנו כי יש הנהגה אלוהית בעולם. הקב"ה ברא במחשבה מכוונת כל פרט בעולם, מהגלקסיות הענקיות עד לתולעת הכי קטנה. דבר זה נותן לכל פרט משמעות אלוהית. בנוסף לכך, הקב"ה קבע בעולם מציאות של שחר ועונש. לכל מעשה ומחשבה שלנו ישנה משמעות הרת גורל, וכל אדם מקבל את הגמול המדויק למעשיו.

דברים אלו אינם אמורים רק ביחס לאסטרוולוגים, שחשבו כי ה"גורל" תלוי בכוכבים. גם כיום אנו מוצאים רבים החושבים כי העולם המופלא שסובב אותנו, ואף מעשינו ואמונותינו הינם מקבץ מקרי של אטומים וחוקים פיזיקליים. כנגד זה עומדת התורה ואומרת שכל התופעות שאנו פוגשים אינן מקריות, אלא תוצאה של ההשגחה האלוהית החופפת עלינו. אמונה זו נותנת ערך לכל שאיפותינו ומחייבת אותנו בהתנהגות מוסרית.

הרחבות

• הצרות נועדו לעורר לתשובה

אם תאמינו שביאת המכות הוא ענין שארע במקרה ושאין סבתו מריכם אשר מריכם. בהלכות תעניות הרמב"ם מסביר על פי עקרון זה את מצוות תקיעה בחצוצרות בזמן של צרות: "ודבר זה מדרכי התשובה הוא. שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב 'עונותיכם הטו' וגו'. וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות, וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים" [א, ב-ג]. עלינו להבין שהצרות שבאות עלינו אינן דבר מקרי, אלא הן עונש על מעשינו הרעים ובעקבותיהן עלינו להתעורר לחזור בתשובה, ומתוך כך תפסיק הצרה. גם את המצוה להתאבל על מת מסביר הרמב"ם באותה הדרך: "כל מי שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה" [הלכות אבל יג, יב]. הרמב"ם קורא שלא לראות את המוות כהתרחשות מקרית חסרת משמעות, אלא כאירוע שצריך לעורר אותנו לחזור בתשובה. מכאן אנו לומדים שגם אירועים שהם חלק מסדר העולם, כדוגמת המוות, אינם במקרה, ועליהם לעורר אותנו לתשובה. בשני המקורות הללו הרמב"ם מדבר על בעלי הגישה שמתייחסת אל הצרות כדרך הטבע ומכנה אותם אכזריים. נראה שכוונת הרמב"ם ללמדנו, שהעולם ביסודו הוא טוב, ואין לקבל את הרע שבו כמוזן מאלו. מי שמקבל את הרע כחלק מהמציאות - הוא אכזרי.

וידע, כי כמו שימסר הסומא המשכתו° לבעל העינים שיולכיהו, מדעתו שאין לו עינים, ויורהו דרך שלום, וכמו שימסר החולה הסכל במלאכת הרפואות הנהגתו לרופא שינהיגהו, להיותו סכל בדברים הממיתים ובדברים המצילים, ויקבל ממנו כל מה שיאמר לו - כן ראוי להמון שימסרו הנהגתם לנביאים בעלי העינים באמת, ויסקכו על מה שיודיעום שהדעת הפלונית אמתית והדעת הפלונית שקר. ואחר הנביאים - החכמים, הדורשים יומם ולילה הדעות והאמונות, עד שיידעו ויכירו האמת מן השקר.

מטרת הדיבורים
לנתן פינות הדת

ואחר זאת ההקדמה שמע ממני, שכל מה שתשמעוהו או תמצאהו כתוב מאלו המאמרים וכיוצא בהם - הם כלם דברים אין אמת בהם, אבל אומרים סכל, או מטעה, או מי שישתדל לסתור התורה ולהפיל חומותיה. הלא תראה עזותם° באמרם מבול אור ומבול עפר, וכן יאמרו מבול אש, זה כלו תחבולה והשאה°, עד שיביאו לחשב שהמבול לא היה רק° מדבוק אחד, ולא היה מה' על צד העניש לאנשי העולם בגלל חטאתם, כמו שבאר לנו בספרו המישר וחברותיה לכפירתם וחמסם, כמו שבאר ואמר: "הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה" (בראשית יח, כא), וכן כל פעלה ופעלה שתבוא מה' תעלה בעולם יהיה ענין מחיב לדבוקים. אלו הן ההקדמות אשר רצו להקדימן לנתן פנות הדת, כדי שילכו בשרירות לבם ובתשוקת נפשם הבהמית, כבהמות ועזניות°. ומאלה הדעות הזהיר ה' בתורה, והודיענו ואמר: כשתמרו°, ואביא עליכם מכות חלף פעלתכם, אם תאמינו שביאת המכות הוא ענין שארע במקרה ושאין סבתו מריכם אשר מריכם - אוסיף עליכם מן הקרי ההוא, ואכפלהו ואחקהו, והוא אקרו בתוכחה: "ואם תלכו עמי קרי - והלקתי עמכם בחמת קרי" (ויקרא כו, כא-כח), ו'קרי' הוא המקרה, והוא אומר: אם תשימו ענשי מקרה שארע - אוסיף לכם מן החזק שבמקרה ההוא שבע על חטאתיכם.

המשכתו - תנועתו. עזותם - חוצפתם. והשאה - הסטה. רק - אלא. ועזניות - סוג עופות. כשתמרו - כשתחטאו.

ביאורים

ביום הקודם ראינו את דברי הרמב"ם אודות מי שתולה את מופתי עם ישראל במזלות. המופתים הללו הם הרי ניסים היוצאים מגדר הטבע, שהקב"ה מביא כשכר או כעונש על מעשי האדם או האומה. מי שטוען שאלה נגרמו מחמת הכוכבים והמזלות, הוא בעצם כופר ומערער יסודות היהדות.

בקטע שנלמד היום ממשיך הרמב"ם להסביר שגם עניין הקץ, כמו עניין המופתים, אינו תלוי כלל בחישובי המזלות והכוכבים. הוא מספר על אדם אחד בספרד שחישב את הקץ לפי חישובי הכוכבים, אך באותה שנה שבה אמור היה להגיע הקץ על פי חישובו - קרה ההפך מזה, וגזרו גזרות קשות על עם ישראל.

אמנם הרמב"ם מלמד זכות על האנשים העוסקים בחישוב הקץ, ואומר שהסיבה לכך שתופעה זו חוזרת שוב ושוב, למרות שחז"ל אמרו: "תיפח עצמן של מחשבי קיצין" [סנהדרין צז, ב], ואף שלרוב התבררה ברבים טעותם, כשלא באה הגאולה לפי זמן חישובם - היא מחמת קושי הגלות וריבוי הצרות של עם ישראל. עקב כך אנשים היו מוכנים להיאחז גם בחישובות קלושים כאלה, העיקר לא לאבד את התקווה, את האור שבקצה המנהרה, כמו שאדם הטובע בנהר נאחז אפילו בקש שהוא מוצא, למרות שהסיכויים קלושים שהקש יציל אותו מטביעה.

הרמב"ם ממשיך לחזק את יהודי תימן, שכבר כתוב במפורש בדברי התורה והנביאים שכך יהיה - שמרוב אורך הגלות יהיו שיתייאשו מהגאולה - ובכל זאת ה' שב ואומר: "התשכח אשה עולה, מרחם בן בטנה? גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך" [ישעיה מ, טו]. והרי הקב"ה מבטיח במפורש בתורה: "ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך". דבר זה הוא מיסודות האמונה, ובדברי הנביאים אף התבשרנו גם על הצרות שיהיו בזמן ביאת המשיח.

אם-כן, כל המאורעות שקורים לישראל הם חלק מההבטחה האלוהית - כולל אריכות הגלות וקושי הצרות של עם ישראל. וכמו שהתקיימו הבטחות אלה, כך עתידים להתקיים גם שאר דברי הנביאים, על עת הגאולה ושיבת ציון וביאת המשיח, ודבר אחד מדבריהם לא ישוב ריקם.

הרחבות

• משיח בא בהיסח הדעת

פי בעבור שתאריך גלותנו ותחזק - יחשבו רבים בנו שה' עזבנו ושכחנו. הרמב"ם מסביר שמרוב קושי הגלות ישנם רבים שחושבים שאין עוד סיכוי לגאולה. בגמרא נאמר: "אין בן דוד בא... עד שיתייאשו מן הגאולה... כי הא דרבי זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה (רש"י: לידע מתי יבוא המשיח) אמר להם במטותא (- בבקשה) בעינא מנייכו (- אני מבקש מכם) לא תרחקוה (- אל תגרמו להרחיק את זמן הגאולה), דתנינא שלשה באין בהיסח הדעת, אלו הן: משיח, מציאה ועקרב" [סנהדרין צז]. מסביר רבי אריה ליב אלתר שכוננת רבי זירא היא שאין לעסוק בשאלה באיזה אופן תבוא הגאולה, אלא לצפות לישועת ה' באיזה אופן שתהיה [שפת אמת, וישב תרמ"ג]. פעמים ישנן התרחשויות שנראה שלא תוכל לצמוח מהן הישועה, ובכל זאת עלינו להאמין שדרכו של ה' לגאול את עם ישראל נשגבה מבינתנו. בדרך זו מסביר הנצי"ב את דברי משה לה', כשאומר שעם ישראל לא יאמין לו שהוא בא לגאול אותם: "לא קטרג חס ושלום עליהם כי מעטי אמנה הם בגאולה... אלא לא יאמינו כי נראה אל משה בייחוד, כי לא היו יודעים את משה לגדול בתורה המסורה להם מן האבות ולא בחסידות, שהרי בקטנותו נתגדל בפלסין של מלך (- פרעה)... ומצד דעת בני האדם היה ראוי שיהיה נגלה הקב"ה לאהרון שהיה נביא עד כה במצרים" [שמות ד, א].

עניין המשיח אינו תלוי בכוכבים

וממה שהקדמתי לך יתבאר שענין המשיח אינו נתלה במשפטי הכוכבים בשום פנים. וכבר עמד אחד ממפשלינו בארץ אנדלוס ועשה קץ מצד מלאכת הכוכבים, וגזר שהמשיח יראה בשנה פלונית, ולא היה בחכמינו ובחסידינו אחד שלא פהה דעתו, והלאהו במה שעשה, והוכיחהו תוכחה גדולה. והמציאות עשתה בו יותר ויותר מאשר עשינו אנחנו, כי בעת שזכר שיראה המשיח - יצא המורד בארץ המערב, וזאת חרפה גדולה לבעלי דעת זו. ואולם הצרכנו לזה כלו - חזק הגלות עלינו, והנטבע בכל חבל יתלה°.

האמינו בביאת המשיח

לכן, אחינו, עמדו על עמדתכם, חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה', וכן חזקו קצתכם את קצתכם, וקבעו בנפשותיכם אמונת זה המצפה°, מהרה יגלה, חזקו ידים רפות וברפים כושלות אמצו. ודעו שה' כבר הודיענו על ידי מבישר האמה, ישעיה ע"ה, כי בעבור שתאריך גלותנו ותחזק - יחשבו רבים בנו שה' עזבנו ושכחנו°, חלילה לו מזה, ואחר כן העיד על עצמו שלא יניחנו וישל לא יעזבנו, כי אמר: "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" (ישעיה מט, ד), ואחר כן ענה ואמר: "התשכח אשה עולה, מרחם בן בטנה" וגו'. ועל ידי השליח הראשון ע"ה הודיענו ה' בזה ואמר: "כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם" (דברים ד, לו). "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מפלעדי העמים" (שם ל, א). וזאת, אחינו, פנה חזקה מפנות אמונת ישראל, שאי אפשר מבלעדי שיעמוד איש מזרע שלמה, יקבץ אמתנו, ויאסוף חרפתנו וגלותנו, ויפרסם דת האמת, וימית כל החולקים עליה, כמו שיעדנו ה' בתורה באמרו: "ארצנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל וגו', והיה אדם ירשה" וגו' (נמדבר כד, ט). וישעת הראותו תהיה עת קשה מאד על האמה, כאמרו יתעלה: "ואפס עצור ועזוב" (דברים לב, לו), ואז יראהו ה' ויעשה מה שיעד. אמר הנביא, מגדיל עת הראותו: "ומי מכלכל את יום בואו, ומי העמד בהראותו" (מלאכי ג, א). זוהי האמת אשר ראוי להאמינה.

ביאורים

הרמב"ם ממשיך בדבריו בעניין הקץ, וכותב שמפשוט דברי הנביאים אפשר לראות בבירור שמלך המשיח יגיע בזמן שיתפשטו בעולם מלכות אדום ומלכות ישמעאל, כלומר הנצרות והאיסלם. במקום אחר מסביר הרמב"ם שהנצרות והאיסלם הן דתות שעוסקות הרבה בנבואה ובמשיח, ובזכות עיסוק זה רווחת בעולם הידיעה על בוא המשיח, וגדלים הציפייה וההכנות לביאתו. אפשר להוסיף על כך עוד שהן דתות שיש בהן מקצת תיקון לעולם, שהרי הן מחליפות את האלילות שהייתה רווחת בעולם לפנייהם. לעומת האלילות - הנצרות (למרות שהיא נחשבת לעבודה זרה [הלכות עבודה זרה ט, ד]) והאיסלם מחזקות את האמונה באל אחד ואת עובדת נצחיותו. דבר זה הוא התקדמות אמונית גדולה של העולם, והכנה לשלמות הגדולה שתבוא לעולם בביאת המשיח. למרות זאת, הזמן המדויק לביאת המשיח בתוך תקופה זו לא נמסר לנו מהנביאים.

לבסוף, מביא הרמב"ם קבלה שקיבל מאבותיו שקיבלו מאבותיהם וכן הלאה עד זמן חורבן ירושלים. קבלה זאת עוסקת בתקופה הרמוזה בדברי הנביא בלעם, שבה יהיה חידוש הנבואה. הנבואה היא אחד מהדברים הבסיסיים המבשרים את ביאת המשיח, כדברי הנביא יואל: "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם" [יואל ג, א], וכהמשך דבריו שם: "כי בהר ציון תהיה פליטה כאשר אמר ה' [שם ג, ה].

הרמז בדברי בלעם הוא מהמילים: "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל" [במדבר כג, כג]. הכוונה בדברי בלעם לפי הרמב"ם היא שאותו פרק זמן שעבר מבריאת העולם עד בלעם יעבור גם מזמן בלעם עד ש"יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל", זאת אומרת, עד שינבאו להם הנביאים את דברי ה'. בלעם אמר את דבריו בשנת ב'תפ"ח (=2488) לבריאת העולם, ואם-כן הזמן המיועד לחידוש הנבואה הוא בשנת ד'תתקע"ו (=4976) לבריאת העולם (1316 למניינם).

הרמב"ם שב ואומר שקבלה זו היא האמתית מכל החשבונות שחישבו גדולי ישראל עד אליו, אלא שנוהרו מלפרסם את החשבון הזה כדי שלא יתיאשו בני ישראל בגלל הזמן הרב עד להגעת הזמן הזה.

הרחבות

• חישוב הקיצים של גדולי ישראל

וזהו האמתי שפקצים שאמרוהו לנו. שתי שאלות צפות בקריאת דברי הרמב"ם הללו, וכן בדברי כמה מגדולי ישראל שכתבו חשבונות לזמן הגאולה: א. מדוע גדולי ישראל חישבו את הקץ חרף דברי חז"ל: "תיפח עצמן של מחשבי קיצים" [סנהדרין צז:]; ב. כיצד ייתכן שכל הזמנים שנאמרו על ידי גדולי ישראל כבר עברו וטרם באה הגאולה? על השאלה הראשונה משיב הרמב"ם שהאיסור לחשב את הקץ נובע מכך שאם יחשבו שהקץ רחוק לא יצפו לישועה. אולם עתה כשהקץ קרוב אפשר לחשב את הקץ, ובכך דווקא לחזק את האמונה בגאולה הקרובה [ספר הגאולה, ד]. הרב מנחם מנדל שניאורסון (הרבי מליובאוויטש) הוסיף על כך שגילוי הקץ הקרוב נועד להמריץ ולהעצים את העבודה הרוחנית של עם ישראל כדי שיהיו ראויים להיגאל בזמן המיועד [שערי אמונה, עמ' שלט-שמ]. על השאלה השנייה מובא בשם הרב קוק שלכל הקיצים שמסרו גדולי ישראל הייתה משמעות [מתוך התורה הגואלת ב, עמ' רפא]. כלומר זמנים אלו היו מסוגלים לגאולה אם היינו ראויים, או שהתרחשו בהם תהליכים משמעותיים להתקדמות תהליך הגאולה.

לזכרון רבנו הרמב"ם ביום פטירתו
לרפואת נועה בת שרה חגית הי"ו

ואולם עתו - קבר התבאר מדברי דניאל וישעיה, ומכל מה שזכרוהו החכמים ז"ל, שהוא יעמד בהתפשט מלכות רומי ומלכות הערב בארץ, פאשר הוא היום, וזה מה שאין ספק בו. ודניאל באחרית ספורו למלכות ישמעאל ועמידת המשגע - סמוך לו ביאת המשיח, וכן ישעיה באר שהראיה על ביאת המשיח היא עמידת המשגע, והוא אמרו: "[צמד פרשים] רכב חמור רכב גמל (צמד פרשים)" (ישעיה כא, ז). ואמר ש'רכב חמור', שהוא המשיח, באמרו: "עני ורכב על חמור" (זכריה ט, ט), אמנם יבוא אחר עמד רכב גמל, והוא מלך הערב. ואמרו 'צמד פרשים' הוא הזדג שתי האמות, והן אדום וישמעאל. וכן יתבאר באור שאין בו ספק מחלום הצלם ומחלום החיות הנזכרים בדניאל. אלו ענינים גלויים מפשט הכתוב.

ואולם אמתת העת בדקדוק אינה נודעת. אך יש בידי קבלה נפלאה, קבלתיה מאבי ומזקני, שקבלו מאבותיהם ומזקניהם ז"ל, עד תחלת גלותנו מירושלים, כמו שהעיד הנביא ואמר: "וגלת ירושלים אשר בספרד" (עובדיה א, ט). והוא, שבפסוקי נבואת בלעם פסוק, יש בו רמז לתשובת הנבואה בישראל אחר הפסקה. פי כבר באו בתורה פסוקים, שאף על פי שהפונה בהם ענין אחד - יהיה בהם רמז לענין אחר, כמאמר יעקב לבניו: "רדו שמה" (בראשית מב, ב), פי עמדנו במצרים מספר רד"ו, מאתים ועשר שנים. וכן מאמר משה רבנו ע"ה: "פי תוליד בנים ובני בנים וגו' ונשנתם בארץ" (דברים ז, כח) - עמדנו בארץ ישראל מיום בואנו אליה עד גלות המלך יהויכין מספר ונשנתם"ם, והן תתנ"ב שנה. וכיוצא בזה הרבה. ועל זה הדרך מן ההערה קבלנו שפאמר בלעם: "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל" (במדבר כג, כג) - יש בו סוד, שמהזמן ההוא ימנה כמו שיש מששת ימי בראשית עד הזמן ההוא, ותשוב הנבואה לישראל, ויאמרו להם הנביאים מה פעל אל. וזה הפאמר היה בשנת שמונה ושלשים מצאתם ממצרים, והיה מתחלת היצירה עד הזמן ההוא שני אלפים ותפ"ו שנה, פי הסמן: בתמ"ח גאולים, ועל זה ההקש וזה הפרוש תשוב הנבואה לישראל שנת ד' אלפים ותתקע"ב ליצירה. ואין ספק ששיבת הנבואה לישראל מהקדמות המשיח, באמרו: "ונבאו בניכם ובנותיכם" (יואל ג, א). וזהו האמת שפקצים שאמרוהו לנו. ואמרו לנו שהוא אמת אחר שהזכרנו ממונו תכלית האזהרה שלא לפרסמו, כדי שלא ידעו בני אדם אחור זמנו, וכבר הודענוכם אותו, וה' יודע האמת.

ואולם אמרף שזו העת היא שאמר עליה ירמיה: "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיה ל, ז) - אין הענין פן, אבל הוא רומז בו אל מלחמת גוג ומגוג בהכרת, והמלחמה ההיא תהיה אחר הגלות המשיח בזמן. ואמנם סמן שער גירון, וזולתו מן הדומה לו, הם ענינים חלושים מאד מאד, מהם מיחסים אל החכמים ז"ל ואינם להם, ומהם משלים וחידות, ואין להשיגם לדבר מהם בענין הזה.

ביאורים

לאחר שהרחיב הרמב"ם בענייני אמונה וחיזוק ליהודי תימן הסובלים מגזרות, ולאחר שהבהיר את קוצר יכולתנו לדעת את הקץ, עובר הרמב"ם לשאלה הגורלית כל כך שעמדה אז לפתחם של יהודי תימן: כיצד להתייחס ליהודי הטוען שהוא המשיח. עמדתו של הרמב"ם נחרצת, ולדעתו אין שום ספק, אפילו קל שבקלים, שהמתחזה הוא דובר שקר. והרי כדי שנדע שאדם מסוים הוא המשיח, ברור שהוא יצטרך להראות זאת, ולא רק לטעון שהוא משיח - טענה שאותה כל אחד יכול להיות המשיח. לא זו בלבד, הוא אפילו מראה שאינו יודע מהו המשיח, וכיצד הוא אמור להיראות. הוא אינו נראה ואינו מתנהג כמו משיח ה', עד כדי כך שאפילו אם יאמר שהקב"ה התגלה אליו בנבואה - נפסוק שזו נבואת שקר, והוא יהיה חייב מיתה מדין נביא שקר.

אין ספק בשקריותו, ואם להמוני יש ספק לגביו, אין זה אלא מכורח צרותיהם הרבות, הגורמות להם להיאחז בכל ענף קלוש של תקווה, וכן בגלל בורותם המוחלטת בעניין המשיח. עוד מניח הרמב"ם, שמעשיו המופרכים נובעים משיגעון. ייתכן שבכך הוא מכוון לדונו לכף זכות.

להבהרת הנושא הרמב"ם מתחיל לבאר את עניין המשיח. התנאי הראשון למשיח הוא היותו נביא נשגב, גדול יותר מכל הנביאים מלבד משה, ובדברים מסוימים יהיה נעלה אפילו ממשה. בכוחו לשפוט אנשים בכך שיעמוד לידם ויריח אותם. הוא יהיה סמל אדיר של צדק ואמונה, עד שהצדיקים הגדולים ביותר יראוהו כמנהיגם ויאספו סביבו. נשגבותו האדירה תהיה מוחשית לכול, מה שיקנה לו שמות רבים, עד שייקרא אפילו "בן האלוהים".

ובאשר למתחזה, הלוא תנאי הכרחי לנבואה להיות חכם גדול, והוא הוכיח את חולשתו כאשר הורה לאנשים לעשות צדקה בכל כספם, הוראה המנוגדת גם להלכה וגם להיגיון הפשוט. הרי אם יעשו כך יהפכו לעניים, ויזדקקו בעצמם לצדקה, ומה הועילה עשייתם לחברה?

הרחבות

מעלתו הייחודית של המשיח

ויחדו ה' בדברים לא יחד בהם משה רבנו, מתאר בו: "והריחו ביראת ה'". הרמב"ם מונה בין המעלות המיוחדות שיש במשיח את הנאמר בישעיהו: "והריחו ביראת ה'" (ישעיהו יא, ג). מה כוונת הביטוי הזה?

הגמרא מסבירה שלמשיח תהיה מעלה מיוחדת של "מורח ודאין (מריח ודן)" [סנהדרין צג:]. כלומר, המשיח יהיה מסוגל לשפוט על פי חוש הריח (בזכות יראת השמים שתהיה בו).

מה אפשר ללמוד על דמותו של המשיח לאור תכונה זו? המהר"ל מסביר את הדברים באופן הבא: "ותדע, כי הראייה והשמיעה - האדם רואה ושומע אף שהדבר אינו הגון ואינו ראויה הוא נראה ונשמע, ואין חלוק בין אם רואה דבר או שרואה דבר שאינו הגון, וכן בשמיעה. אבל הריח כאשר מריח דבר רע אין מקבל אותו. ולכך אמר 'דמורח ודאין', כמו שאין מקבל חוש הריח דבר שהוא רע, וכך כאשר ישפוט מלך המשיח לא יקבל דבר רע" [חידושי אגדות ג, עמוד קצ]. חוש הריח הוא מיוחד בכך שהוא באופן טבעי ולא מודע נמנע מלהריח ריח לא נעים, בשונה מחוש השמיעה והראייה. מדברים אלו רואים שתכונת הצדק והמשפט תהיה מרכזית ומשמעותית בדמותו של המשיח. מבחינת המשיח - השקר, כמו הרשע, הם דבר בלתי נסבל ממש, כמו ריח רע עבורנו.

(ד) אבל מה שזכרתו מענין האישי אשר התפאר לאמר שהוא משיח בערי תימן - חיי, לא נפלאתי ממונו ולא מן הנמשכים אחריו. עליו לא תמהתי - להיותו משגעו בלי ספק, ואין גנות על חולה בחליו, כאשר לא סבבו. ואמנם הנמשכים אחריו - לכבד הענין אשר הם בו, ולסכלותם במעלת המשיח הגבוהה, חשבו זה. ואולם תמהתי מאמרך - ואתה מבני תורה וראית דברי חכמים - אולי זה אמת? הלא ידעת, אחי, שהמשיח נביא גדול מאד, יותר גדול מכל הנביאים אחר משה רבנו ע"ה? והלא תדע שהמתפאר בנבואה, כשיכזב בטענתו - חייב מיתה, בעבור שהוא מתפאר במדרגה הזאת העצומה, כמו שיהרג מתנבא בשם עבדו זה, והוא אמרו יתעלה: "אף הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צייתיו לדבר" וגו' (דברים יח, ט). ואיזו ראייה מורה יותר על כזבו מעצם טענתו שהוא משיח? ומה נפלא אמרך בו שהוא נודע ביראת חטא, ושאתו קצת חכמה, - האם באלו המדות יהיה משיח?

ואשר הביאך אל כל זה - באשר לא השגחת למעלת המשיח מה היא, ואיך יעמד, ואנה יהיה, ומה הוא המיוחד שבאותותיו.

אמנם מעלתו - היא הגבוהה שבמעלות הנביאים והנכבדת שבהם אחר משה רבנו. ויחדו ה' בדברים לא יחד בהם משה רבנו, מתאר בו: "והריחו ביראת ה'" וגו' (ישעיהו יא, ג), ואמר: "והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו" (שם ט, ה), וקראו יתעלה בשמה שמות, והוא אמרו: "כי ילד ילד לנו" וגו' (שם ט, ה), ולא סר מהאריץ בתארו עד שאמר לו יתעלה: "בני אתה אני היום ולדתיך" (תהלים ב, ז), להודיענו עליו מדרגתו, שהיא מעל מדרגת כל בני אדם. ואנחנו נתנה כל נביא שיהיה בתכלית החכמה, ואז ינבאהו ה', כי העקר בידנו: "אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר" (שבת צב ע"א; נדרים לח ע"א), ובראו שענין גבור - כובש את יצרו, ועשיר - עשיר בדעתו. ואולם, כשיתפאר אדם שאינו חכם גדול שהוא נביא - לא נאמינהו, כל שכן כשיתפאר אחד מעמי הארץ שהוא משיח. כי ראית היותו עם הארץ, מה שספרת עליו שהוא צוה בני אדם שיעשו צדקה בכל ממונם, ולא שמעו ממונו. הם עשו פהגו, והוא החוטא, שהוא מרה דת, כי אין ראוי בתורתנו שיתן אדם כל ממונו לצדקה, אלא קצתו. אמר יתעלה: "ואם החכם יחרי" [כל חכם אשר יחרם] איש לה' מכל אשר לו" וגו' (ויקרא כז, כח), ואמרו בעלי מסרת הפרוש: "מכל אשר לו - ולא כל אשר לו" (ערכין כח ע"א), ואמרו שגבול הרופה לבזבז הוא החמוש, אמרו: "המבזבז לא יבזבו יותר מחמש" (שם ט; כתובות סז ע"ב). ואין ספק שהשכל שהביאו שיתפאר שהוא משיח - הביאו שיצוה בני אדם לצאת מכל ממונם ולתתו לעניים, וישבו הם עניים והעניים עשירים, ויחייב לפי מצותו להשיב להם ממונם, ויהיה הממון כך בין העניים והעשירים חוזר חלילה, וזהו תכלית השטות.

נפלאתי - התפלאתי. סבבו - גרם לו את החולי. ולסכלותם - חוסר חכמתם והבנתם. כשיכזב בטענתו - כשיתגלה שטענתו אינה נכונה. נתנה - מלשון תנאי. בתכלית - בשיא. מרה - הורה נגד. אכל - אלא. החמש - חמישית מרווחיו. שהשכל - כלומר: חוסר השכל. וישבו - ויהפכו.

